

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто основні види ризиків, які здійснюють вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства, визначено роль та значення страхування як основного інструменту мінімізації ризиків

Ключові слова: страхування, підприємство, ризик, управління, фінансово-господарська діяльність.

MATVIICHUK L.

Khmelnitsky National University

ROLE OF INSURANCE IN RISK MANAGEMENT SYSTEM OF ENTERPRISE'S FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY

At the present stage of development of the domestic economy, there was a need to create an effective system of protection as the financial interests of the state, individual citizens and business entities. As the development of society increases and risks, then, accordingly, there is a growing need for the protection and use of risk mitigation tools. The system of risks affecting the financial and business activities of enterprises, it is advisable to consider the two levels. To the first level should include risks that are formed at the macro level, and the time of their occurrence does not depend on the enterprise. Such a group should include the following risks: political, legal, natural-climatic, environmental general economic. To the second level it is expedient to include the risks that are formed at the micro level and depend on the activity of the enterprise. We will include such financial and economic risks. The most effective way of protecting enterprises, institutions, organizations from financial losses in case of adverse events is insurance. Insurance contributes to the optimization of resources aimed at the organization of economic security. It makes it possible to achieve a rational structure of funds directed at preventing the consequences of an element or other factors that impede the activities of one or another person.

Keywords: insurance, enterprise, risk, management, financial and economic activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки виникла необхідність у створенні ефективної системи захисту як фінансових інтересів держави, окремих громадян, так і суб'єктів господарювання. Глобалізаційні та трансформаційні тенденції зумовлюють підвищення ролі страхової діяльності як важливого атрибуту та елемента ринкових відносин. Оскільки з розвитком суспільства зростають і ризики, то, відповідно, зростає потреба у захисті та використанні інструментів обмеження ризику. Хоча страхування не може повністю усунути порушень перебігу відтворювального процесу, воно послаблює залежність підприємництва від непередбачуваних негативних випадків та є своєрідним механізмом підтримки економічної рівноваги в країні.

Страхування є важливим фактором стимулювання економіки, господарської активності окремих суб'єктів, оскільки являє собою найбільш гнучкий механізм відшкодування збитків, які виникли в результаті певних обставин. Страхування надає впевненості в розвитку бізнесу, створює нові стимули зростання продуктивності праці та забезпечення економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемам страхування фізичних та юридичних осіб присвячені праці: В.Д. Базилевича, О.Д. Вовчак, С.С. Осадця, О.О. Гаманкової, Л.М. Горбача, Я.П. Шумелди та інших. Віддаючи належне значному науковому доробку вчених варто зазначити, що в умовах трансформації вітчизняної економіки питання використання страхування в системі управління фінансово-господарською діяльністю підприємств потребують подальшого розкриття та дослідження.

Метою дослідження є систематизація зовнішніх та внутрішніх ризиків, які впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства та виокремлення основних видів страхування, що забезпечать захист підприємства від наслідків ризикових подій.

Основний матеріал дослідження. Діяльність кожної юридичної особи пов'язана з широким спектром ризиків. Ринкове середовище вносить у діяльність підприємств елементи невизначеності і поширює низку ризикових ситуацій, тому більшість управлінських рішень підприємства приймається в умовах невизначеності й ризику. Отже підприємствам необхідно постійно відслідковувати й реагувати на всі зміни, що відбуваються в його конкурентному середовищі з метою збереження конкурентних позицій на ринку і забезпечення конкурентних переваг [1, с. 78].

Ступінь ризикованості залежить від: розмірів підприємства, кількості працюючих, розміру основних активів, виду продукції, що випускається, ринків збуту тощо. При цьому кожна галузь має певні ризики, притаманні саме їй, що змушує глибше вивчати, аналізувати й передбачати ризики, які зустрічаються на шляху учасників ринку під час виробництва, переробки та збуту продуктів.

Особливістю ризику в сучасних умовах є те, що по-перше, ризики набули тотального, глобального характеру; по-друге, у ризикованих ситуаціях дедалі більше виникає необхідність в одноосібних рішеннях;

по-третє, середовище діяльності підприємств стає ринковим, на яке впливають такі чинники, як конкуренція, кон'юнктура, нестабільність у попиті й цінах тощо; по-четверте, ризик дедалі більше перетворюється на товар через розвиток і вдосконалення страхування [2].

Ризику властивий ряд рис, які сприяють розумінню його змісту. Можна виділити такі основні риси ризику: суперечливість; альтернативність; невизначеність.

Суперечливість як риса ризику проявляється по-різному. З одного боку, ризик орієнтований на одержання певних результатів неординарними, новими способами в умовах невизначеності і ситуації неминучого вибору. Тим самим він дозволяє переборювати консерватизм, психологічні бар'єри, які перешкоджають запровадженню нових, перспективних видів діяльності. Це, у свою чергу, сприяє здійсненню різних ініціатив, новаторських ідей, соціальних експериментів, спрямованих на досягнення успіху. З другого боку, можлива ситуація, коли підприємець у ситуації невизначеності ринкового середовища прийматиме альтернативні рішення без урахування об'єктивних закономірностей розвитку подій та явищ. У такому разі ризик веде до авантюризму, суб'єктивізму, а в результаті до гальмування соціального прогресу.

Така властивість ризику, як альтернативність, пов'язана з тим, що часто виникає необхідність вибору з декількох можливих варіантів рішень. Відсутність можливості вибору знімає розмову про ризик. Там, де немає вибору, не виникає ризикованої ситуації і, отже, не буде ризику.

Існування ризику безпосередньо пов'язане з невизначеністю, яка неоднорідна за формою прояву і змістом [3, с.14]. Невизначеність є фундаментальною властивістю ринкової системи. Відсутність достовірної однозначної інформації спричиняє багатоваріантність з різним ступенем ймовірності, тому реальні ринкові процеси мають ймовірнісний характер. Невизначеність породжує несприятливі ситуації і наслідки.

Систему ризиків, що впливає на фінансово-господарську діяльність підприємств, доцільно розглядати за двома рівнями. До першого рівня слід віднести ризики, які формуються на макрорівні, а час їх виникнення не залежить від діяльності підприємства. До такої групи слід віднести наступні ризики:

- політичні ризики, що визначаються особливостями політичної ситуації, яка впливає на підприємницьку діяльність. До них відносять всі види ризиків, які викликані адміністративними заборонами фінансово-економічної діяльності підприємств, пов'язані зі змінами існуючого в країні політичного курсу;
- правові ризики, які пов'язані з можливістю різкої зміни законодавства щодо фінансово-господарської діяльності підприємства;
- природнокліматичні ризики пов'язані з проявом стихійних сил природи. До чинників виникнення даного ризику відносять землетрус, паводок, епідемію, а також різного роду природні катаклізми;
- екологічні ризики – ймовірність виникнення техногенних аварій, невиконання екологічних норм та нормативів, що здатні завдати істотної шкоди навколишньому середовищу або здоров'ю людей, а також призвести до накладення штрафних санкцій на підприємство;
- загальноекономічні ризики – це ризики, обумовлені несприятливими змінами в економіці країни.

До чинників виникнення даного ризику відносять зміни економічної ситуації, несприятливу кон'юнктуру ринку, нестабільність податкової системи країни тощо. До загальноекономічних ризиків належить ринковий ризик (ризик інновацій, ризик коливання цін, зміна ринкової кон'юнктури та ін.), інфляційний ризик (падіння купівельної спроможності грошей) валютний ризик (можливість валютних втрат, пов'язаних зі змінами курсу однієї іноземної валюти відносно іншої при проведенні зовнішньоекономічних, кредитних та валютних операцій).

До другого рівня доцільно віднести ризики, які формуються на мікрорівні і залежать від діяльності підприємства. На рівень внутрішніх ризиків впливає ділова активність керівництва підприємства, вибір оптимальної маркетингової стратегії, політики і тактики та інші фактори. Ці ризики виникають у випадку неефективного менеджменту, помилкової маркетингової політики чи внутрішньофірмових зловживань (невірний вибір інвестиційних об'єктів, вкладення коштів у низьколіквідні активи, нераціональна структура капіталу підприємства, неефективна господарська діяльність тощо).

До такої групи віднесемо фінансові та господарські ризики.

Фінансовий ризик – ймовірність виникнення непередбачуваних фінансових втрат (зниження очікуваного прибутку, доходу, втрата частини чи всього капіталу) в ситуації невизначеності умов фінансової діяльності підприємства [4, с. 501]. Фінансовий ризик виникає одразу, коли підприємства вступають у відносини з різними фінансовими інститутами (банками, інвестиційними, страховими, факторинговими, лізинговими компаніями, біржами та ін.) і його рівень зростає із розширенням обсягів і диверсифікації фінансової діяльності підприємства.

На основі проведеного аналізу фахової економічної літератури встановлено, що різні автори виділяють різний набір складових фінансового ризику. Так, І. Ю. Івченко фінансові ризики поділяє на два види: ризики, пов'язані із купівельною спроможністю грошей (інфляційні, дефляційні, валютні, ліквідності) та ризики, пов'язані із вкладенням капіталу – інвестиційні (ризик втраченої вигоди – процентний, кредитний, біржовий, селективний, банкрутства; ризик зниження прибутковості; ризик прямих фінансових втрат) [3, с. 28].

С. М. Баранцева і Т. Б. Хлевицька до фінансових ризиків відносять валютний ризик, кредитний ризик та інвестиційний ризик [5, с. 70].

Н. Хохлов пропонує класифікувати фінансові ризики на три групи: валютні (операційні валютні, трансляційні валютні, економічні валютні), відсоткові (позиційні відсоткові, портфельні відсоткові, економічні відсоткові), портфельні (систематичні та несистематичні) [6, с. 33].

М. Г. Лапуста та Л. Г. Шаршукова поділяють фінансові ризики на валютні, кредитні та інвестиційні. Проте, вони дещо розширюють дану класифікацію, уточнюючи перелік інвестиційних ризиків. Так, до складу інвестиційних фінансових ризиків вони відносять капітальний, селективний, процентний, країновий, операційний, часовий, законодавчих змін, ліквідності та інфляційний ризики [7, с. 71].

І. О. Бланк виділяє наступні фінансові ризики: ризик зниження фінансової стійкості, неплатоспроможності, інвестиційний, інфляційний, процентний, валютний, депозитний, кредитний, податковий, інноваційний, криміногенний та групу інших видів ризику (форс-мажорний, емісійний, ризик запасів товарно-матеріальних цінностей, ризик несвоечасного здійснення розрахунково-касових операцій) [8, с. 569].

М. І. Діба пропонує до зовнішніх фінансових ризиків зарахувати: інфляційні, дефляційні, валютні, депозитні, податкові. Серед внутрішніх ризиків автор виокремлює: інвестиційні (портфельні, процентні, кредитні, дивідендні), бізнес-процесів (ліквідності, прибутковості (рентабельності), оборотності, фінансової стійкості), інші (структурний, ризик невикористаних можливостей, емісійний) [9, с. 25].

Т. В. Письменна розглядаючи вплив фінансових ризиків та господарську діяльність підприємства пропонує виділяти наступні види ризиків: ризики зниження фінансової стійкості та неплатоспроможності, а також інвестиційний, відсотковий, депозитний, кредитний, валютний, цінновий, інфляційний, інноваційний ризики та інші [10, с. 154].

Таким чином, на основі проведеного дослідження, вважаємо за доцільне виділяти наступні види фінансових ризиків, які здійснюють вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства: депозитний, валютний, зниження фінансової стійкості, неплатоспроможності, інвестиційний, інноваційний, кредитний, втраченої вигоди, ліквідності, банкрутства, цінновий.

Господарський ризик — невід’ємна частина господарської діяльності будь-якого підприємства незалежно від форми власності. Його можна визначити як діяльність суб’єктів підприємств, пов’язану з подоланням невизначеності в ситуаціях неминучого вибору, у процесі якого є можливість оцінити імовірність досягнення бажаного результату чи невдачі, відхилення від мети [11].

До господарських ризиків вважаємо за доцільне відносити виробничі ризики, ресурсні ризики, техніко-технологічні ризики, збутові ризики.

Вплив ризиків на діяльність підприємства можна поділити на негативний і позитивний. Джерелом загроз є негативні чинники впливу, які спричиняють зниження рівня економічної безпеки і можуть привести підприємство до критичної межі, тобто до фінансової неспроможності його життєдіяльності. За сучасних умов господарювання для підприємства важливо уникати можливих загроз і вчасно ліквідувати шкідливі наслідки негативних явищ [1, с. 80]. Найбільш ефективний спосіб захисту підприємства, установи, організації від фінансових втрат у разі настання несприятливих подій – це страхування.

Страхування сприяє оптимізації ресурсів, спрямованих на організацію економічної безпеки. Воно дає змогу досягти раціональної структури коштів, що спрямовуються на запобігання наслідків стихії чи інших чинників, які перешкоджають діяльності тієї чи іншої особи.

Страхування юридичних осіб незалежно від форми власності здійснюється за трьома галузями страхування:

- страхування майна та фінансових ризиків: страхування від вогневих ризиків і стихійних лих, страхування устаткування та машин від поломок, страхування будівельно-монтажних ризиків, страхування шкоди, завданої перервами у виробництві, страхування від втрат прибутку тощо;
- страхування відповідальності: страхування відповідальності товаровиробника за якість продукції, страхування відповідальності роботодавця, страхування професійної відповідальності тощо;
- особисте страхування: страхування персоналу від нещасних випадків, медичне страхування тощо [12].

В Україні стає поширеною серед підприємств саме корпоративна програма страхування, яка охоплює страхуванням не лише майнові інтереси підприємства, але й інтереси її працівників. Програма може включати комплексне страхування майна та відповідальності підприємства, страхування різних категорій працівників підприємства, а також бонус-програми страхування для персоналу. Корпоративна програма формується для кожного окремого підприємства — клієнта страхової компанії залежно від того, якою діяльністю воно займається.

Вартість страхування залежить від необхідного обсягу страхового захисту, необхідного періоду страхування, виду діяльності, що здійснює суб’єкт господарювання, призначення майна, виду та розміру франшизи, наявності засобів захисту (протипожежної, охоронної й т.п.), мети використання майна тощо.

Висновки. Таким чином, страхування покликане забезпечити безперервне економічне життя, допомогти підприємствам подолати наслідки несприятливих подій, викликаних будь-якими факторами. А використання сучасних страхових продуктів дозволить розширити страхове покриття за рахунок інших страхових продуктів для об’єктів майнового комплексу на базі наявного поліса; одержати гнучку систему побудови страхових програм і підібрати оптимальні умов страхування для кожного об’єкта страхування.

Література

1. Кондратюк О.І. Вплив ризиків на господарську діяльність підприємства / О. І. Кондратюк // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 78–82.
2. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посібник / Л.І. Донець, О.В. Шепеленко, С.М. Баранцева, О.В. Сергеева, О.Ф. Веремейчик. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 472 с.
3. Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій : навч. посібник / І.Ю. Івченко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
4. Лапушта М.Г. Риски в предпринимательской деятельности / М.Г. Лапушта, Л.Г. Шаршукова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 224 с.
5. Баранцева С. М. Ризикологія / С. М. Баранцева, Т. Б. Хлевицька. – Донецьк : [ДонНУЕТ], 2011. – 224 с.
6. Хохлов Н.В. Управление риском : учеб. пособие для вузов / Н.В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 1999. – 239 с.
7. Лапушта М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапушта, Л. Г. Шаршукова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 224 с.
8. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. – К. : Ника-центр, 2005. – 600 с.
9. Диба М. І. Суть та види фінансових ризиків у системі ризик-менеджменту підприємства / М. І. Диба // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2008. – № 635. – С. 22–28.
10. Письменна Т. В. Фінансові ризики в господарській діяльності підприємства / Т. В. Письменна // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 151–158.
11. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навч. посібник / Л.І. Донець. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
12. Яворська Т.В. Страхові послуги : навч. посіб. / Т.В. Яворська. – К. : Знання, 2008. – 350 с.

Надійшла: 25.09.2017; рецензент: д. е. н., проф. Хрущ Н.А.